

Wolność wyznania w ustawodawstwie hiszpańskim. Przykład społeczności muzułmańskiej

*Freedom of religion in Spanish legislation.
An example of a Muslim community*

Justyna Salamon, Uniwersytet Jagielloński Wydział Filozoficzny Instytut Religioznawstwa

Typ artykułu: oryginalny artykuł naukowy.

Źródło finansowania badań i artykułu: środki własne Autorki.

Cytowanie: Salamon J., (2018) *Wolność wyznania w ustawodawstwie hiszpańskim. Przykład społeczności muzułmańskiej* „Rynek-Społeczeństwo-Kultura” nr specjalny (31)/2018, s. 76-79, <https://kwartalnikrsk.pl/Artykuły/RSK-Specjalny-2018/RSK-Specjalny-2018-Salamon-Wolnosc-wyznania-w-ustawodawstwie-hiszpańskim.pdf>

STRESZCZENIE

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie znaczenia wolności religijnej w Królestwie Hiszpanii w kontekście praw zagwarantowanych w ustawodawstwie krajowym i międzynarodowym. Przedmiotem badań jest przede wszystkim aspekt teoretyczny. Oprócz analizy hiszpańskiego ustawodawstwa wskazane jest przybliżenie kontekstu współczesnego, wyrażonego m.in. w dokumentach Hiszpańskiej Komisji Islamskiej i jej działalności. W strukturze artykułu zawarto analizę najważniejszych aktów prawnych według porządku chronologicznego. Podstawą badań była metoda historyczna oraz analiza zawartości treści. Uzyskane wyniki pozwalają na stwierdzenie, iż społeczność muzułmańska na podstawie ustawodawstwa realizuje wolność praktyk religijnych, a także ma możliwość edukacji religijnej i produkcji żywności halal.

Słowa kluczowe: halal, islam, religia, ustawodawstwo, wolność.

The purpose of this article is to show the importance of religious freedom in the Kingdom of Spain in the context of rights guaranteed by national and international legislation. The subject of research is primarily the theoretical aspect. In addition to the analysis of Spanish legislation, it is advisable to approximate the contemporary context, expressed inter alia in the documents of the Spanish Islamic Commission and its activities. The structure of the article contains an analysis of the most important legal acts according to the chronological order. The basis of the research was the historical method and content analysis. The obtained results allow to state that the Muslim community on the basis of legislation implements the freedom of religious practices, and also has the possibility of religious education and halal food production.

Keywords: freedom, halal, islam, legislation, religion.

ABSTRACT

Wstęp

Analizując problematykę wolności religijnej¹ należy postawić zasadnicze pytanie: czy współcześnie wolność religijna, zwłaszcza w przypadku wyznawców islamu, jest wieloaspektowo ujęta w ustawodawstwie i jest bezpośrednim źródłem decyzji na poziomie państwowym oraz regionalnym. Analiza odnosi się do prawodawstwa w Królestwie Hiszpanii. Niemniej, w celu zaprezentowania odpowiedniego tła wskazane jest odwołanie się do międzynarodowego ustawodawstwa po II wojnie światowej. Główne akty prawne datuje się na okres od II połowy lat 40. do lat 60. XX wieku. Natomiast Hiszpania uregulowała kwestię wolności religijnej po okresie transformacji systemowej w 1978 roku, co było równoznaczne z zakończeniem okresu autorytarnych rządów generała Francisco Franco i powrotem do monarchii konstytucyjnej. W 1989 roku Komisja ds. Wolności Religijnej, uznała islam za religię „*de notorio arraigo*” (głęboko zakorzoną)²,

¹ Papież Benedykt XVI przypomniał w swoich dziełach, że pierwszym autorem terminu „wolność religijna” (*libertas religionis*) był Tertulian. Oficjalnie w nauce Kościoła termin „wolność religijna” został użyty przez papieża Leona XIII. W Encyklice *Libertas praestantissimum* o wolności człowieka z 1888 roku papież Leon XIII wskazywał na błędne rozumienie pojęcia wolności religijnej, która miałaby dawać jednostce prawo do bezkarnego obalenia/zmiany religii (*Libertas praestantissimum* 1888). Z tego punktu widzenia XIX-wieczna katolicka interpretacja odbiega od współczesnej wizji europejskiej, która jednoznacznie daje jednostce prawo wyboru.

² Procedura zgłaszania notorycznego zakorzenienia została wyartykułowana poprzez raport Komisji Doradczej ds. Wolności Religijnej, zgodnie z artykułem 8 religii islamskiej (1989) Ustawy Organicznej nr 7/1980, z 5 lipca 1980 roku oraz z art. 3.e) Dekretu Królewskiego nr 932/2013 z 29 listopada 2013 roku. Po deklaracji głębokiego zakorzenienia w Hiszpanii protestantyzmu (1984) i judaizmu (1984) zostały uznane: Kościół Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich (2003), Kościół Świadców Jehowy (2006), Buddyzm (2007) i Kościół prawosławny (2010).

czego rezultatem było szczegółowe uwzględnienie wszystkich aspektów związanych z religią, nie tylko elementów związanych z modlitwą czy postem, ale także z żywnością halal, edukacją religijną oraz miejscami pochówku (Real Decreto 593/2015, de 3 de julio, por el que se regula la declaración de notorio arraigo de las confesiones religiosas en España 2015).

Hipoteza badawcza i uzasadnienie podjęcia tematyki

H1 – Hiszpańskie ustawodawstwo gwarantuje wolność religijną społeczności muzułmańskiej rozumianą jako realizacja praktyk religijnych, dostęp do lekcji religii, budowa miejsc modlitwy i pochówku oraz produkcja żywności halal. Pytania badawcze: 1/ Jak jest znaczenie ustawodawstwa dla realizacji swobody wyznania wśród muzułmanów? 2/ Jak rozwijało się hiszpańskie ustawodawstwo dotyczące wolności religijnej? 3/ Co zapewniono muzułmańskim wspólnotom religijnym? 4/ Co powoduje status islamu jako religii *de notorio arraigo*? 5/ Jakie są główne problemy związane z realizacją wolności religijnej wśród muzułmanów? Podstawą badań jest analiza zawartości źródeł oraz analiza historyczna, rozumiana jako chronologiczny opis zdarzeń. Hiszpania nie znajduje się w czołówce państw europejskich pod względem liczebności muzułmanów, niemniej jest w sposób szczególnie historycznie związana z islamem. Początki sięgają VIII wieku. Ślady koegzystencji muzułmanów i chrześcijan widoczne są w zarówno w andaluzyjskich miasteczkach, jak i w głównych metropoliach. Oprócz klasycznego architektonicznego przykładu dawnego meczetu – obecnie Katedry w Kordobie – warto zwrócić uwagę na rozwijający się współcześnie rynek halal oraz aktywność Hiszpańskiej

Komisji Islamskiej³. Nie bez znaczenia jest również bliskość geograficzna Afryki Północnej, będącej bezpośrednim źródłem napływu imigrantów muzułmańskich. Zgodnie z „Informe anual sobre la situación de la libertad religiosa en España 2017”⁴ w Hiszpanii mieszka 1 946 300 muzułmanów (ok. 2,1%). Zarejestrowano w sumie 1 700 podmiotów islamskich oraz 1 363 miejsc kultu religijnego.

Ustawodawstwo hiszpańskie a wolność religijna

Historycznie jednym z pierwszych dokumentów odnoszących się bezpośrednio do wolności religijnej w Hiszpanii jest ustawa z 1967 roku. Była ona odpowiedzią na II Sobór Watykański i *Dignitas humanae*⁵. Hiszpania była zobligowana do uwzględnienia w swoim prawodawstwie reform Soboru ze względu na konkordat ze Stolicą Apostolską, zawarty 27 sierpnia 1953 roku. W ustawie z 1967 roku podkreślono status religii katolickiej jako narodowej (art. 2). Wyznania niekatolickie były poddawane reglamentacji prawnej. Zarówno miejsca kultu religijnego, jak i rejestracja oraz działalność związków religijnych były kontrolowane przez organy Ministerstwa Sprawiedliwości (m.in. Komisję ds. Wolności Religijnej) (Ley 44/1967, de 28 de junio, regulando el ejercicio del derecho civil a la libertad en materia religiosa 1967). W 1968 roku powstało pierwsze stowarzyszenie muzułmańskie o zasięgu ogólnokrajowym *Asociación Musulmana de España* (AME). Niemniej w ustawodawstwie okresu generała Franco widoczne jest instrumentalne traktowanie pojęcia wolności religijnej. Dopiero transformacja ustrojowa w 1978 roku spowodowała przewartościowanie w polityce wewnętrznej i zagranicznej. Wolność wyznania należy do praw fundamentalnych I generacji, zagwarantowanych przez Konstytucję Królestwa Hiszpanii z 1978 roku. W artykule 16 zagwarantowano wolność religii. Treść zapisów można sprowadzić do następujących sformułowań: „1. Deklaracja wolności ideologicznej i religijnej jednostek oraz społeczności bez dalszych ograniczeń, w ich przejawach, niż jest to konieczne dla utrzymania porządku publicznego chronionego prawem; 2. Nikt nie może być zmuszony do składania publicznej deklaracji na temat swojej ideologii, religii lub przekonań; 3. Żadna spowiedź nie będzie miała charakteru państwowego, a władze publiczne będą miały obowiązek uwzględniać wierzenia religijne społeczeństwa hiszpańskiego i utrzymywać konsekwentnie stosunki współpracy z Kościołem katolickim i pozostałymi” (*Constitución Española* 1978: 3). Do Ustawy Zasadniczej odwoływano się w wielu aktach praw-

nych dotyczących swobód religijnych, m.in. w Ley 49/1978, de 3 de noviembre, de Enterramientos en Cementerios Municipales dotyczącym pochówków muzułmanów na cmentarzach komunalnych. W artykule 2 wspomnianej ustawy zapisano: „obrzędy żałobne będą praktykowane przy każdym pochówku, zgodnie z postanowieniami zmarłego lub z tym, co rodzina określi (...)”. W 2019 roku za pośrednictwem Hiszpańskiej Komisji Islamskiej muzułmanie starają się uzyskać aprobatę dla cmentarzy muzułmańskich w każdej Wspólnocie Autonomicznej. W dokumencie z 1980 roku o Wolności Religijnej podkreślono, że wyznanie nie może być przedmiotem dyskryminacji. Każdy ma prawo swobodnego wyboru oraz zmiany wyznania tudzież zmanifestowania swoich przekonań religijnych lub ich braku, a także ma prawo powstrzymać się od ich deklarowania. Zagwarantowano prawo do celebrowania obrzędów religijnych (m.in. pochówków bez dyskryminacji ze względu na wyznanie). Informacje dotyczące religii miały być dostępne zarówno dla dzieci, młodzieży jak i dorosłych (w ramach tzw. edukacji religijnej bezpłatnie). Uwzględniono także wolność zgromadzeń religijnych. Wspólnoty wyznaniowe mają zagwarantowaną pełną niezależność. W artykule 8 zapowiedziano wyodrębnienie w Ministerstwie Sprawiedliwości Komisji Doradczej ds. Wolności Religijnej, składającej się z przedstawicieli administracji państwowej, kościołów i wspólnot religijnych (*Ley Orgánica de Libertad Religiosa* 1980). Ustawa była źródłem, do którego odwoływano się w Królewskich Dekretach z lat 80. (m.in. Real Decreto 142/1981, de 9 de enero, sobre organización y funcionamiento del Registro de Entidades Religiosas, regulujący funkcjonowanie Rejestru Podmiotów Religijnych)⁶. W układzie o Współpracy Państwa z Komisją Islamską z 1992 roku zauważamy pogłębienie problematyki wolności religijnej. Wyróżniono Rejestr Podmiotów Religijnych, spośród których głównym jest Komisja Islamska Hiszpanii. W układzie dwustronnym określono status islamu oraz przywódców religijnych/imamów. Poruszone zostały zagadnienia odnoszące się do kwestii zabezpieczenia socjalnego czy obowiązku wojskowego. Poddano ochronie prawnej meczety jako miejsca kultu religijnego. Podkreślono, że małżeństwa zawarte według religii muzułmańskiej będą miały skutki w prawie cywilnym. Zapewniono dostęp do nauczania religii w szkołach, upamiętnianie świąt muzułmańskich, konserwację dziedzictwa historycznego oraz sztuki islamu, a także ulgi podatkowe. W artykule 8 zagwarantowano muzułmanom w czasie służby wojskowej możliwość sprawowania praktyk religijnych m.in. poprzez zapewnienie odpowiedniego miejsca do modlitwy piątkowej. W artykule 9 podkreślono dostęp do posługi religijnej osobom przebywającym w szpitalach i więzieniach. W kolejnych artykułach zapisano dostęp do lekcji religii na wszystkich poziomach edukacji; bezpłatny dostęp do biuletynów, publikacji dotyczących tematyki religii muzułmańskiej. Szczególnie dla muzułmanów istotne było przyznanie prawa do wolnego czasu na modlitwę w piątek oraz prawo do skończenia pracy godzinę przed zachodem słońca w okresie ramadanu. W artykule 14 wprowadzono termin „halal” zarezerwowany dla produktów przygotowanych zgodnie z odpowiednimi zasadami (tzw. rytualny ubój). Powstała Komisja Mieszana z przedstawicielami administracji państwowej oraz Islamskiej Komisji Hiszpanii (Ley 26/1992, de 10 de noviembre, por la que se aprueba el Acuerdo de Cooperación del Estado con la Comisión Islámica de España 1992). Problematyka

³ Comisión Islámica de España (CIE) powstała w wyniku połączenia w 1992 roku Unión de Comunidades Islámicas (UCIDE) oraz Federación Española de Entidades Religiosas Islámicas (FEERI). Obecnie w strukturze CIE wyróżniamy Radę Dyrektorów z udziałem Przewodniczącego i Stałą Komisję.

⁴ Informe anual sobre la situación de la libertad religiosa en España 2017: 17, 19.

⁵ *Deklaracja o wolności religijnej* przyjęta podczas Soboru Watykańskiego II dnia 7 grudnia 1965 roku. W dokumencie nie zapisano bezpośrednio definicji wolności religijnej, a jedynie wskazano elementy, dzięki którym można ją sformułować: „Tego zaś rodzaju wolność polega na tym, że wszyscy ludzie powinni być wolni od przymusu ze strony czy to poszczególnych ludzi, czy to zbiorowisk społecznych i jakiegokolwiek władzy ludzkiej, tak aby w sprawach religijnych nikogo nie przymuszano do działania wbrew jego sumieniu ani nie przeszkadzano mu w działaniu według swego sumienia prywatnym i publicznym, indywidualnym lub w łączności z innymi, byle w godziwym zakresie” (*Deklaracja o wolności religijnej* 1968: 415). Pojawił się także zapis odnoszący się do zgrupowań: „Wspólnoty religijne mają też prawo do tego, aby nie przeszkadzano im w publicznym nauczaniu i wyznawaniu swej wiary słowem i pismem” (*Deklaracja o wolności religijnej* 1968: 417).

⁶ Współcześnie rejestrację i funkcjonowanie podmiotów religijnych reguluje Królewski Dekret (Real Decreto 594/2015) z 3.07.2015 roku.

Case study

wolności religijnej pojawia się w Hiszpanii w szczególności w kontekście mniejszości narodowych, których bezpośrednio dotyczy. W *Instrumento de ratificación del Convenio-marco para la protección de las Minorías Nacionales* z 1995 roku, zagwarantowano w artykule 5 poszanowanie i rozwój kultury, tradycji, języka oraz religii, definiując je jako elementy odrębności. Zakazana jest wszelka forma dyskryminacji (*Instrumento de ratificación del Convenio-marco para la protección de las Minorías Nacionales* 1995). Spośród ustawodawstwa hiszpańskiego warto zwrócić uwagę na pomniejszych dokumenty bilateralne regulujące stosunki między Królestwem Hiszpanii a Hiszpańską Komisją Islamską. W dokumencie *Convenio Colaboración entre el Ministerio del Interior y la Comisión Islámica de España, para garantizar la asistencia religiosa islámica en los centros de internamiento de extranjeros* z 2015 roku zapewniony został dostęp do czynności religijnych dla cudzoziemców. Wyróżniono m.in. doradztwo w sprawach związanych z żywnością halal oraz wszystkich kwestiach moralnych. Ponadto Komisja Islamska Hiszpanii mianuje imamów odpowiedzialnych za pomoc muzułmańskim cudzoziemcom. Mimo wielu swobód, zakazane zostało muzułmańskie nakrycie na głowę takie jak: hidżab, nikab czy burka (*Report of Islamophobia* 2018). W 2017 roku w Hiszpanii miało miejsce 546 ataków przeciwko społeczności muzułmańskiej (wg Plataforma Ciudadana contra la Islamofobia), co obrazuje rosnącą niechęć wobec wyznawców islamu. Oprócz krajowego ustawodawstwa Hiszpania jest zobowiązana przestrzegać aktów prawnych międzynarodowych organizacji, których jest członkiem. Dotyczy to zarówno Organizacji Narodów Zjednoczonych⁷, jak i Unii Europejskiej⁸. Przynależność do Rady Europy zobligowała Hiszpanię do przyjęcia Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁹.

⁷ Zgodnie z artykułem 18. Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka: „Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wolności religijnej; prawo to obejmuje także wolność zmiany religii lub przekonań jako wolność do manifestowania swojej religii lub wiary, indywidualnie i zbiorowo, zarówno publicznie, jak i prywatnie, poprzez nauczanie, ćwiczenia, kult i obrzędowość”. W Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych (art. 27) zapisano: „W Państwach, w których istnieją mniejszości etniczne, religijne lub językowe, osoby należące do tych mniejszości nie mogą być pozbawione prawa do własnego życia kulturalnego, wyznawania i praktykowania własnej religii oraz posługiwania się własnym językiem wraz z innymi członkami tej grupy”.

⁸ W Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej w art. 10 zapisano wolność myśli, sumienia i religii: 1. „Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swej religii lub przekonań poprzez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i uczestniczenie w obrzędach.” 2. „Uznaje się prawo do odmowy działania sprzecznego z własnym sumieniem, zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tego prawa”.

⁹ Wolność wyznania została zapisana w treści artykułu 9: 1. „Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii; prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań, a także wolność, samodzielnie lub we wspólnocie z innymi osobami, publicznie lub prywatnie, do manifestowania swojej religii lub wiary w aktach kultu, nauczanie, praktyka i egzekwowanie”. 2. „Swoboda zmanifestowania własnej religii lub przekonań podlega jedynie ograniczeniom przewidzianym przez prawo, które są konieczne w demokratycznym społeczeństwie w interesie bezpieczeństwa publicznego, ochrony porządku publicznego, zdrowia publicznego lub moralności lub ochrona praw i wolności innych osób”.

Analizując współczesną sytuację muzułmanów w Hiszpanii można zestawić dwa skrajne przykłady: El Ejido w Andaluzji i Talayuela w Extremadurze. Z jednej strony pojawia się problem we wzajemnych relacjach. Z drugiej strony mamy przykład pokojowej kooperacji między chrześcijanami oraz społecznością muzułmańską. W gminie Talayuela mieszka ponad 10 000 mieszkańców, prawie 4 000 obcokrajowców z 24 różnych narodowości, z których 40% stanowią Marokańczycy. Praca na plantacjach tytoniu i szparagów w latach 90. stała się źródłem zatrudnienia dla cudzoziemców, którzy poszukiwali lepszej przyszłości. Obecnie imigranci muzułmańscy mają dostęp do edukacji, opieki zdrowotnej i mieszkań. Niektórzy z nich nawet prowadzą własne firmy, takie jak sklepy spożywcze i stoiska z żywnością halal. Społeczność muzułmańska współistnieje z mieszkańcami regionu bez żadnego problemu. W miejscowości El Ejido odnotowano, że mniejszość muzułmańska nie miała możliwości zrealizowania swoich obowiązków religijnych w okresie ramadanu. Pracodawcy nie zezwolili robotnikom rolnym na krótszy czas pracy, mimo obowiązujących przepisów prawnych. Ze względu na terminy realizacji produkcji nie pozwolono na skrócenie pracy godzinę przed zachodem słońca, mimo iż społeczność muzułmańska (stanowiąca prawie 100% pracowników rolnych) zgodziła się na mniejszą stawkę za pracę. Wciąż aktualny jest problem z dostępem do lekcji religii w szkołach. Niemniej, w ostatnich latach w Andaluzji (m.in. w Torremolinos¹⁰) coraz częściej można się spotkać z banerami z życzeniami dla muzułmanów z okazji zakończenia ramadanu. Kolejną kwestią problemową jest respektowanie prawa z artykułu 10 układu z 1992 roku zawartego między Komisją Islamską Hiszpanii a państwem hiszpańskim, w którym zagwarantowano dostęp do lekcji religii w szkołach publicznych podstawowych oraz średnich. W 2017 roku CIE wypracowała porozumienie z Ministerstwem Edukacji, mające na celu poprawienie dostępu do lekcji m.in. poprzez poprawę komunikacji między szkołą a rodzicami. Dotychczasowym wymogiem była pisemna prośba rodziców o uruchomienie tego typu zajęć. Niedoinformowanie oraz brak efektywnego rejestru powodowało, że nauczanie islamu w publicznych centrach nie było respektowane. Kontrakty nauczycielskie mają tylko w Andaluzji, Aragonii, na Wyspach Kanaryjskich, Castilla y León, Madrycie, Kraju Basków, Ceucie i Melilla. W pozostałych autonomicznych społecznościach nie ma zatrudnionych nauczycieli. Chociaż we wszystkich wspólnotach są przygotowane osoby, które spełniają wymagania. Wynegocjowano specjalną umowę w Extremadurze, a w La Rioja obowiązek kontraktu dla nauczycieli będzie zagwarantowany przez dwa prawomocne wyroki sądowe. Galicja i Asturia współpracują, celem wypracowania umów. Ministerstwo Edukacji promuje środki, które są konieczne, aby umożliwić przekazywanie przedmiotu religii islamskiej w andaluzyjskich centrach edukacyjnych (*Informe anual sobre la situación religiosa en España* 2017). Hiszpańska Komisja Islamska wyraźnie sformułowała wymagania stawiane nauczycielom religii, takie jak posiadanie kwalifikacji akademickich równych z powszechnymi wymaganiami dla edukacji przedszkolnej lub podstawowej, obywatelstwo hiszpańskie bądź pozwolenie na pracę na te-

¹⁰ Zob. więcej: https://sevilla.abc.es/andalucia/malaga/sevi-alcalde-torremolinos-felicita-ramadan-pero-no-sale-procesiones-201705302256_noticia.html [7.02.2019].

rytorium Hiszpanii, niekaralność (*Requisitos que debe reunir el profesorado de enseñanza religiosa islámica* 2017). Wciąż wytężonej pracy wymagają następujące obszary związane z podejmowaniem działań, mających na celu unikanie dyskryminacji niektórych kobiet, zarówno w miejscu pracy, jak i w szkole, m.in. prawo do noszenia hidżabu. Niemniej za pośrednictwem Hiszpańskiej Komisji Islamskiej zintensyfikowano działania mające na celu promowanie skutecznych sposobów przezwyciężenia trudności związanych z budową i funkcjonowaniem meczetów, regulacją pochówków muzułmanów na cmentarzach komunalnych czy skuteczne uznanie prawa do wprowadzenia w miejscu pracy i edukacji ogólnych muzułmańskich świąt religijnych (zgodnie z zapisem w ustawę z 10 listopada 1992 roku).

Podsumowanie

Ustawodawstwo stanowi ramy prawne, będące swoistego rodzaju barierą dla nadużyć w zakresie naruszenia wolności religijnej. Teoretycznie według układu z 1992 roku zagwarantowano swobodę praktyk religijnych i celebracji świąt. Zapewniono również pluralizm w funkcjonowaniu muzułmańskich związków zawodowych we Wspólnotach Autonomicznych¹¹. Niemniej jednak pojawiają się przypadki braku respektowania praw związane ze zjawiskiem islamofobii, będącej odpowiedzią na rosnące zagrożenie terrorystyczne. Przewiduje się, że w przyszłości liczba społeczności muzułmańskiej w Hiszpanii będzie wzrastać. Będzie to nie tylko efektem wzrostu liczby imigrantów (która może być stabilna), ale z powodu niższej średniej wieku wśród muzułmanów. Pozytywnym aspektem może stać się rozwój produkcji halal. Mimo iż jest ona nieodłącznym elementem wiary muzułmańskiej i wpisuje się w obowiązki religijne, może mieć pozytywny wpływ na cały rynek hiszpański. W szczególności rozwój turystyki halal niesie ze sobą wymierne efekty ekonomiczne.

Bibliografia:

1. Cantó Rubio J., (1992) *Carta de París para una nueva Europa OSCE 1990*, Ayuntamiento de Torrevieja, Torrevieja.
2. Constitución Española Aprobada por Las Cortes en sesiones plenarias del Congreso de los Diputados y del Senado celebradas el 31 de octubre de 1978, ratificada por el pueblo español en referéndum de 6 de diciembre de 1978 y sancionada por S.M. el Rey ante las Cortes el 27 de diciembre del mismo año (BOE núm. 311 z 29.12.1978 r.).
3. Convenio Colaboración entre el Ministerio del Interior y la Comisión Islámica de España, para garantizar la asistencia religiosa islámica en los centros de internamiento de extranjeros z 4.03.2015 r. [w:] <http://observatorio.hispanomuslim.es/archivo> [7.02.2019].
4. Declaración de Principios sobre la Tolerancia z 16.11.1995 r. [w:] http://portal.unesco.org/es/ev.php-URL_ID=13175&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html [8.02.2019].
5. Deklaracja o wolności religijnej, Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Tekst polski, Poznań 1968.
6. Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4.11.1950 r. [w:] <https://bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/europejski-trybunal-praw-czlowieka/tekst-europejskiej-konwencji-praw-czlowieka-i-podstawowych-wolnosci-wraz-z-protokolami-dodatkowymi/> [2.02.2019].

¹¹ Spośród wszystkich należy wymienić m.in. *Federacio Consell Islamic de Catalunya* (FCIC), *Unión de Comunidades Islámicas de Catalunya* (UCIDCAT), *Unión de Comunidades Islámicas de Navarra*, *Unión de Comunidades Islámicas de Valencia* (UCIDVAL), *Unión de Comunidades Islámicas de País Vasco* (UCIPVI), *Euskal Bilgune Islamiarra* (EBI), *Unión de Comunidades Islámicas de Andalucía* (UCIDAN).

7. Informe anual sobre la situación de la libertad religiosa en España 2017 [w:] <https://www.mjusticia.gob.es/cs/Satellite/Portal/es/areas-tematicas/libertad-religiosa/informe-anual-sobre-situacion> [7.03.2019].
8. Instrumento de ratificación del Convenio-marco para la protección de las Minorías Nacionales (número 157 del Consejo de Europa), hecho en Estrasburgo el 1 de febrero de 1995 (BOE núm. 20 z 23.01.1998 r.).
9. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej 2016/C202/02 (Dz.Urz. UE C 202/389 z 7.6.2016 r.).
10. Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U.1991.120.526).
11. Leon XIII, (1888) *Encyklika Libertas praestantissimum o wolności człowieka* [w:] <http://www.ptm.rel.pl/czytelnia/dokumenty/dokumenty-papieskie/47-leon-xiii/231-encyklika-libertas-praestantissimum.html> [1.02.2019].
12. Ley 26/1992, de 10 de noviembre, por la que se aprueba el Acuerdo de Cooperación del Estado con la Comisión Islámica de España (BOE núm. 272 z 12.11.1992 r.).
13. Ley 44/1967, de 28 de junio, regulando el ejercicio del derecho civil a la libertad en materia religiosa (BOE núm. 156 z 1.07.1967 r.).
14. Ley 49/1978, de 3 de noviembre, de Enterramientos en Cementerios Municipales (BOE núm. 266 z 7.11.1978 r.).
15. Ley Orgánica 7/1980, de 5 de julio, de Libertad Religiosa (BOE núm. 177 z 24.07.1980 r.).
16. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 nr 38 poz. 167).
17. Pacto Internacional de Derechos Civiles y Políticos, hecho en Nueva York el 19 de diciembre de 1966. Instrumento de Ratificación de España de 13 de abril de 1977 (BOE núm. 103 z 30.04.1977 r.).
18. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10.12.1948 r. [w:] <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> [1.02.2019].
19. Real Decreto 142/1981, de 9 de enero, sobre organización y funcionamiento del Registro de Entidades Religiosas, (BOE núm. 27 z 31.01.1981 r.).
20. Real Decreto 593/2015, de 3 de julio, por el que se regula la declaración de notorio arraigo de las confesiones religiosas en España.
21. Requisitos que debe reunir el profesorado de enseñanza religiosa islámica [w:] <http://comisionislamicadeespana.org/requisitos-que-debe-reunir-el-profesorado-de-enseñanza-religiosa-islámica> [7.02.2019].
22. Wąsik L., (2015) *Zasada wolności religijnej w Deklaracji o wolności religijnej Dignitatis humanae Soboru Watykańskiego II*, „Analecta Cracoviensia” nr 47.

O Autorce

mgr Justyna Salamon

Doktorantka na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, w Instytucie Religioznawstwa. Absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego – jednolitych studiów magisterskich na kierunku: europeistyka (specjalizacja dyplomacja Unii Europejskiej) oraz dziennikarstwo i komunikacja społeczna (specjalizacja PAP). Realizowała badania terenowe w Hiszpanii oraz Maroku. Prowadziła na Uniwersytecie Jagiellońskim autorskie wykłady nt. społeczności muzułmańskiej w Hiszpanii oraz dżihadyzmu salafickiego w państwach Maghrebu.